O‘QUVCHILARDA MULOQOTDAGI NIZOLI VAZIYATLARNI HAL ETISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

A.A.Azimov[1]

1. Buxoro davlat universiteti Psixologiya kafedrasi dotsenti Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Mas'ul muallif: Azimov Asqadjon Axtamovich, Buxoro davlat universiteti Psixologiya kafedrasi dotsenti Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Received: 04 Noyabr 2026
Accepted: 09 Noyabr 2026
Published: 14 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Azimov, A. A. O‘QUVCHILARDA MULOQOTDAGI NIZOLI VAZIYATLARNI HAL ETISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI / A. A. Azimov // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 346–350.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarda muloqot jarayonida yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik omillari nazariy jihatdan tahlil qilingan. Nizoli vaziyatlarning kelib chiqish sabablari, ularning o‘quvchilarning shaxslararo munosabatlari va ijtimoiy moslashuviga ta’siri, shuningdek, nizolarni bartaraf etishda kommunikativ ko‘nikmalar, emotsional o‘zini boshqarish, empatiya, tolerantlik va murosaga kelish qobiliyatining ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning nizoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va o‘zaro maqbul qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar asoslangan. Tadqiqot natijasida mazkur kompetensiyani shakllantirishga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar tizimlashtirilgan.

Kalit so'zlar: nizoli vaziyat, muloqot, kommunikativ kompetensiya, nizolarni hal etish, o‘quvchilar, empatiya, tolerantlik, emotsional intellekt, murosaga kelish, ijtimoiy moslashuv, konstruktiv muloqot.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЙ В ОБЩЕНИИ У УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье теоретически анализируются педагогические и психологические факторы формирования у учащихся компетенции конструктивного разрешения конфликтных ситуаций в процессе общения. Раскрываются причины возникновения конфликтов, их влияние на межличностные отношения и социальную адаптацию учащихся, а также значение коммуникативных навыков, эмоциональной саморегуляции, эмпатии, толерантности и способности к достижению компромисса. Особое внимание уделяется педагогическим подходам, направленным на развитие у учащихся умений самостоятельно анализировать конфликтные ситуации, находить альтернативные решения и принимать взаимоприемлемые решения. В результате исследования систематизированы основные факторы, способствующие формированию данной компетенции.

Ключевые слова: конфликтная ситуация, общение, коммуникативная компетенция, разрешение конфликтов, учащиеся, эмпатия, толерантность, эмоциональный интеллект, компромисс, социальная адаптация, конструктивное общение.

FACTORS IN DEVELOPING STUDENTS' COMPETENCE IN RESOLVING COMMUNICATION CONFLICTS

Abstract. This article theoretically examines the pedagogical and psychological factors involved in developing students' competence in constructively resolving conflicts arising during communication. It explores the causes of interpersonal conflicts, their influence on students' relationships and social adaptation, and the importance of communication skills, emotional self-regulation, empathy, tolerance, and compromise in conflict resolution. Particular attention is given to educational approaches that develop students' abilities to independently analyze conflict situations, identify alternative solutions, and make mutually acceptable decisions. The study systematizes the major factors contributing to the development of this competence and substantiates their role in creating a constructive communication environment within educational institutions.

Keywords: conflict situation, communication, communicative competence, conflict resolution, students, empathy, tolerance, emotional intelligence, compromise, social adaptation, constructive communication.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, jamoada o‘z o‘rnini topishi, turli qarash va manfaatlar to‘qnashuvi yuzaga kelgan vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilishi ham muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki ta’lim muassasasi faqat bilim beruvchi ijtimoiy makon emas, balki o‘quvchilarning shaxslararo munosabatlari,

muloqot madaniyati, ijtimoiy xulq-atvori va nizolarni boshqarish ko‘nikmalari shakllanadigan muhim muhitdir.

O‘quvchilarning kundalik muloqot jarayonida fikrlar, manfaatlar, ehtiyojlar va xulq-atvor shakllarining turlicha bo‘lishi nizoli vaziyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday vaziyatlar sinfdoshlar o‘rtasidagi tushunmovchiliklar, o‘zaro fikr almashishdagi kelishmovchiliklar, guruhiy faoliyatdagi manfaatlar to‘qnashuvi, tengdoshlar tomonidan tan olinishi bilan bog‘liq ehtiyojlar hamda hissiy reaksiyalarning yetarlicha boshqarilmasligi natijasida yuzaga keladi. Nizoning mavjudligi o‘z-o‘zidan salbiy hodisa hisoblanmaydi. Uning qanday qabul qilinishi, boshqarilishi va hal etilishi o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi hamda jamoaviy munosabatlar sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan, nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasi o‘quvchining ziddiyatli muloqot sharoitida vaziyatni to‘g‘ri anglash, o‘zining va suhbatdoshining manfaatlarini hisobga olish, hissiy holatini boshqarish, samarali muloqot usullaridan foydalanish hamda tomonlar uchun maqbul yechimni ishlab chiqish qobiliyatini ifodalovchi kompleks shaxsiy-kommunikativ sifat sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirishga oid davlat siyosatida yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning insonparvarlik, demokratik xususiyati, ta’lim olishda teng imkoniyatlar va ta’lim-tarbiyaning uzluksizligi kabi muhim tamoyillar belgilangan [1]. Ushbu tamoyillar o‘quvchilarning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish, o‘zaro hamkorlik va sog‘lom ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish uchun huquqiy-pedagogik asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli “2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, ta’lim mazmunini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish kabi ustuvor vazifalar belgilangan [2].

Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida inson qadrini ulug‘lash, ta’lim va tarbiya sifatini oshirish, yosh avlodning intellektual hamda ma’naviy salohiyatini rivojlantirish masalalari mamlakat taraqqiyotining muhim yo‘nalishlari sifatida yoritilgan [3]. Mazkur g‘oyalar o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, ijtimoiy mas’uliyat, bag‘rikenglik va madaniyatli muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish zaruratini ham asoslaydi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, maktab amaliyotida nizoli vaziyatlarning oldini olish yoki ularni bartaraf etish ko‘pincha pedagogning bevosita aralashuvi bilan cheklanib qoladi. Biroq o‘quvchilarning nizolarni mustaqil tahlil qilish, o‘zaro tinglash, hissiy reaksiyalarini nazorat qilish va kelishuvga erishish ko‘nikmalarini shakllantirish uzoq muddatli tarbiyaviy natijalarni ta’minlaydi. Buning uchun nizolarni hal etish kompetensiyasini alohida rivojlantirish yo‘nalishi sifatida qarash va uni ta’lim-tarbiya jarayoniga tizimli integratsiya qilish zarur.

Tadqiqotning maqsadi o‘quvchilarda muloqotdagi nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirishga ta’sir etuvchi pedagogik, psixologik, ijtimoiy va kommunikativ omillarni nazariy jihatdan tahlil qilish hamda ularni rivojlantirishning samarali yondashuvlarini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasining mazmun-mohiyatini pedagogik-psixologik nuqtayi nazardan ochib berish;

o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolarning kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi individual va ijtimoiy omillarni tahlil qilish;

emotsional o‘zini boshqarish, empatiya, tolerantlik va kommunikativ ko‘nikmalarning nizolarni konstruktiv hal etishdagi rolini aniqlash;

oila, maktab va tengdoshlar muhitining kompetensiya shakllanishiga ta’sirini asoslash;

nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik mexanizmlarni tizimlashtirish.

Adabiyotlar tahlili

Nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirish masalasi pedagogika, ijtimoiy psixologiya, kommunikativ psixologiya va konfliktologiya fanlarining o‘zaro kesishgan nuqtasida o‘rganiladi. Ushbu muammoning ilmiy mohiyatini anglash uchun, avvalo, nizoning psixologik tabiati, shaxslararo munosabatlar mexanizmlari hamda konstruktiv muloqotning nazariy asoslarini tahlil qilish zarur.

Nizolar psixologiyasini o‘rgangan olimlardan biri M. Deutsch nizoni tomonlar o‘rtasidagi manfaatlar, maqsadlar yoki harakatlar nomuvofiqligi bilan bog‘liq jarayon sifatida izohlaydi. Uning yondashuvida raqobat va hamkorlik munosabatlari nizoning rivojlanishi hamda yakuniy natijasiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillar sifatida qaraladi [4]. Ushbu nazariy qarashlar ta’lim muhitidagi nizolarni faqat qarama-qarshilik sifatida emas, balki to‘g‘ri boshqarilganda o‘quvchilarning o‘zaro tushunishi va hamkorligini rivojlantiruvchi imkoniyat sifatida ham talqin qilishga asos beradi.

T. Gordon tomonidan ishlab chiqilgan samarali muloqotga oid yondashuvlarda faol tinglash, suhbatdoshning his-tuyg‘ularini tushunish, muammoni shaxsdan ajratib ko‘rib chiqish va har ikki tomon manfaatlarini hisobga oluvchi yechimlarni izlash muhim o‘rin tutadi [5]. Ushbu qarashlar pedagogik amaliyotda o‘quvchilar bilan ishlash, ularning nizoli vaziyatlarda o‘z fikrini tajovuzkorliksiz ifodalashi va boshqa shaxsning pozitsiyasini anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim metodologik asos hisoblanadi.

D. W. Johnson va R. T. Johnson maktablarda nizolarni konstruktiv hal etish masalasini hamkorlikda o‘qitish, akademik bahs-munozaralar va tengdoshlar vositachiligi bilan bog‘liq holda tadqiq etgan. Olimlarning fikricha, o‘quvchilarga muzokara olib borish va vositachilik qilish ko‘nikmalarini o‘rgatish ularning nizoli vaziyatlarni mustaqil va konstruktiv hal etish imkoniyatlarini kengaytiradi [6]. Mualliflarning maktablarda nizolarni hal etish dasturlariga

bag‘ishlangan ilmiy tahlilida ham maxsus tayyorgarlikdan o‘tgan o‘quvchilarning integrativ muzokara va mediatsiya usullaridan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan [7].

Muloqot madaniyati va shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishda M. Rosenbergning zo‘ravonliksiz muloqot konsepsiyasi ham muhim nazariy ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv kuzatish, his-tuyg‘ularni anglash, ehtiyojlarni aniqlash va aniq iltimos bildirish kabi tarkibiy bosqichlarga asoslanadi [8]. Mazkur konsepsiyani ta’lim jarayoniga moslashtirish orqali o‘quvchilarda ayblash va kamsitishga asoslangan muloqot o‘rniga, o‘z fikrini xolis ifodalash va suhbatdosh ehtiyojlarini hisobga olish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar nizolarni hal etish kompetensiyasining shakllanishida faqat muloqot vositalarini bilish yetarli emasligini ko‘rsatadi. O‘quvchi nizoli vaziyatni to‘g‘ri anglay olishi, o‘z emotsional holatini boshqarishi, boshqa insonning nuqtayi nazarini tushunishi va ijtimoiy jihatdan maqbul qaror qabul qilishi zarur.

Shu asosda mazkur kompetensiyaning quyidagi tarkibiy komponentlarini ajratish mumkin.

Kognitiv komponent o‘quvchining nizoning mohiyatini anglash, uning sabablarini aniqlash, tomonlar manfaatlarini farqlash va yuzaga kelgan vaziyatning ehtimoliy oqibatlarini oldindan baholash qobiliyatini ifodalaydi. Bu komponent nizoli vaziyatga hissiy munosabat bildirishdan oldin uni tahlil qilish imkonini yaratadi.

Kommunikativ komponent o‘z fikrini aniq va madaniyatli ifodalash, faol tinglash, savollar berish, suhbatdosh fikrini hurmat qilish va muloqot jarayonida konstruktiv munosabatni saqlash ko‘nikmalarini qamrab oladi. Mazkur komponent nizolarni keskinlashtiruvchi noto‘g‘ri muloqot shakllarini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Emotsional-regulyativ komponent o‘quvchining g‘azab, ranjish, qo‘rquv va norozilik kabi hissiy holatlarini anglash, nazorat qilish hamda vaziyatga mos ravishda boshqarish imkoniyatlarini ifodalaydi. Hissiy barqarorlik nizoli vaziyatlarda shoshilinch va tajovuzkor qarorlarning oldini olishga yordam beradi.

Ijtimoiy-empatik komponent boshqa insonning his-tuyg‘ularini tushunish, uning nuqtayi nazarini qabul qilish, farqli fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va o‘zaro ishonchni saqlash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi.

Xulq-atvoriy komponent nizoli vaziyatda amaliy yechim topish, muzokara olib borish, murosaga kelish, zarur holatlarda vositachidan foydalanish va qabul qilingan kelishuvga rioya qilish bilan tavsiflanadi.

Mazkur komponentlarning shakllanishi bir qator o‘zaro bog‘liq omillarga ham bog‘liq. Jumladan, oiladagi muloqot madaniyati, pedagogning nizolarni boshqarish uslubi, sinf jamoasidagi psixologik muhit, o‘quvchining individual-emotsional xususiyatlari va tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlari kompetensiya rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shu jihatdan, o‘quvchilarda nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirishni faqat nizolarni bartaraf etishga qaratilgan tadbirlar majmui sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishini ta’minlovchi yaxlit pedagogik jarayon sifatida tashkil etish lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot o‘quvchilarda muloqot jarayonida yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlarini aniqlashga yo‘naltirilgan. Tadqiqot metodologiyasining asosini shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan yondashuv, tizimli yondashuv hamda ijtimoiy-psixologik yondashuv tashkil etadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlari, emotsional holati, kommunikativ imkoniyatlari va nizoli vaziyatlarga munosabatini hisobga olishga xizmat qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchining nizolar haqidagi nazariy bilimlarini real muloqot sharoitida amaliy qo‘llay olishiga yo‘naltiriladi. Faoliyatga asoslangan yondashuv doirasida nizoli vaziyatlarni modellashtirish, rolli o‘yinlar, guruhiy muhokamalar va kommunikativ mashqlar orqali zarur ko‘nikmalarni shakllantirish nazarda tutiladi.

Tadqiqotda quyidagi nazariy metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq deb belgilandi:

Nazariy-tahliliy metod – nizolar psixologiyasi, kommunikativ kompetensiya va shaxslararo munosabatlarga oid ilmiy manbalarni o‘rganish.

Qiyosiy tahlil metodi – nizolarni bartaraf etishga qaratilgan turli pedagogik va psixologik yondashuvlarning umumiy hamda farqli jihatlarini aniqlash.

Tizimlashtirish metodi – nizolarni hal etish kompetensiyasining tarkibiy komponentlari va shakllanish omillarini guruhlashtirish.

Modellashtirish metodi – o‘quvchilarning kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik mexanizmni ishlab chiqish.

Umumlashtirish metodi – nazariy tahlillar asosida ilmiy xulosalar va metodik tavsiyalarni shakllantirish.

O‘quvchilarda nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirishda mazkur jarayonning tarkibiy komponentlarini, ularga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni va rivojlantirish usullarini o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganish muhimdir.

1-jadval.

O‘quvchilarda nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirish omillari va pedagogik mexanizmlari

Shakllantiruvchi omillar	Mazmuni va asosiy xususiyatlari	Rivojlantirish mexanizmlari	Kutiladigan pedagogik natija
Kognitiv omil	Nizoning sabablari, mohiyati va oqibatlarini anglash	Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, keys-stadi	Nizoli vaziyatni xolis baholash
Kommunikativ omil	Fikrni aniq ifodalash, faol tinglash va muloqot madaniyati	Dialogik mashqlar, munozara, rolli o‘yinlar	Samarali muloqot olib borish

Shakllantiruvchi omillar	Mazmuni va asosiy xususiyatlari	Rivojlantirish mexanizmlari	Kutiladigan pedagogik natija
Emotsional omil	Hissiy holatni anglash va o‘zini boshqarish	Emotsional refleksiya, psixologik mashqlar	Hissiy barqarorlikni namoyon etish
Empatik omil	Boshqalarning his-tuyg‘ulari va manfaatlarini tushunish	Perspektivani almashtirish, guruhiy mashqlar	O‘zaro hurmat va bag‘rikenglik
Ijtimoiy omil	Oila, sinf jamoasi va tengdoshlar muhitining ta’siri	Jamoaviy loyihalar, hamkorlikdagi faoliyat	Ijobiy ijtimoiy munosabatlar
Xulq-atvoriy omil	Murosaga kelish, muzokara va vositachilik ko‘nikmalari	Mediatsiya elementlari, vaziyatli topshiriqlar	Nizolarni konstruktiv hal etish

Jadvalda aks ettirilgan omillar o‘quvchilarda nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasining ko‘p komponentli xususiyatini ifodalaydi. Ularning har biri alohida pedagogik vazifani bajarsa-da, amaliy faoliyatda bir-birini to‘ldiradi. Masalan, o‘quvchi nizoning sabablarini to‘g‘ri anglagan taqdirda ham, o‘z hissiyotlarini boshqara olmasa yoki suhbatdoshining fikrini tinglashga tayyor bo‘lmasa, vaziyatni konstruktiv hal etishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Shu sababli mazkur omillarni kompleks rivojlantirish zarur.

Tadqiqot doirasida taklif etilayotgan pedagogik mexanizm quyidagi izchil bosqichlarni qamrab oladi.

Birinchi bosqich – diagnostik-tahliliy bosqich. Ushbu bosqichda o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalari, nizoli vaziyatlarga munosabati, emotsional o‘zini boshqarish xususiyatlari va jamoaviy munosabatlardagi faolligi o‘rganiladi. Bunda kuzatish, suhbat, vaziyatli topshiriqlar va psixologik-pedagogik diagnostika vositalaridan foydalanish mumkin.

Ikkinchi bosqich – bilim va anglash bosqichi. O‘quvchilarga nizolarning kelib chiqish sabablari, nizoli muloqotning psixologik xususiyatlari, konstruktiv va destruktiv xatti-harakatlarning farqlari tushuntiriladi. Bu bosqichda o‘quvchilar nizolarni shaxsiy adovat sifatida emas, balki muayyan sabab va manfaatlar nomuvofiqligi bilan bog‘liq vaziyat sifatida anglashga o‘rgatiladi.

Uchinchi bosqich – kommunikativ-amaliy bosqich. Ushbu bosqichda rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni modellashtirish, guruhiy muhokamalar, bahs-munozaralar va tengdoshlar mediatsiyasi elementlaridan foydalaniladi. Masalan, ikki o‘quvchi o‘rtasidagi kelishmovchilikni aks ettiruvchi vaziyatda ishtirokchilar navbatma-navbat o‘z pozitsiyalarini bayon etadilar, bir-birlarini tinglaydilar va umumiy yechim ishlab chiqadilar.

To‘rtinchi bosqich – refleksiv-baholash bosqichi. O‘quvchilar o‘z xatti-harakatlari, muloqot uslubi va qabul qilgan qarorlarini tahlil qiladilar. Bunda “Men qanday munosabat bildirdim?”, “Suhbatdoshimning fikrini to‘g‘ri tushundimmi?”, “Vaziyatni boshqa usulda hal qilish mumkinmidi?” kabi refleksiv savollardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi o‘quvchilarning nizoli vaziyatlarga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish, kommunikativ faolligini oshirish va o‘zaro hamkorlikka asoslangan xulq-atvor strategiyalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Shuningdek, pedagogning shaxsiy muloqot madaniyati, nizolarni boshqarish uslubi va o‘quvchilarga nisbatan adolatli munosabati ushbu jarayonning samaradorligini belgilovchi muhim shartlardan hisoblanadi. Pedagog nizoli vaziyatlarda bir tomonning pozitsiyasini mutlaq qo‘llab-quvvatlash o‘rniga, barcha ishtirokchilarning fikrini tinglashi, muammoning asl sabablarini aniqlashi va o‘quvchilarni mustaqil yechim topishga yo‘naltirishi lozim.

Demak, nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirishda bilim berish, amaliy mashq, ijtimoiy hamkorlik va refleksiv faoliyatning o‘zaro uyg‘unligi muhim metodologik shart hisoblanadi.

Xulosa

O‘quvchilarda muloqot jarayonida yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonining muhim ijtimoiy-pedagogik vazifalaridan biridir. Mazkur kompetensiya o‘quvchilarning shaxslararo munosabatlarni to‘g‘ri tashkil etishi, o‘zaro tushunmovchiliklarni bartaraf qilishi, hissiy holatini boshqarishi va jamoada sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasi o‘quvchining faqat nizolar haqidagi bilimlari bilan chegaralanmaydi. U vaziyatni anglash, muloqot olib borish, emotsional o‘zini boshqarish, empatik munosabat bildirish va maqbul xulq-atvor strategiyasini tanlash kabi o‘zaro bog‘liq qobiliyatlarni qamrab oladi.

Ikkinchidan, mazkur kompetensiyaning shakllanishiga o‘quvchining individual psixologik xususiyatlari, oilaviy tarbiya muhiti, sinf jamoasidagi munosabatlar, pedagogik ta’sir va tengdoshlar bilan muloqot tajribasi bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois kompetensiyani rivojlantirishda o‘quvchining shaxsiy ehtiyojlari va ijtimoiy muhit xususiyatlarini birgalikda hisobga olish zarur.

Uchinchidan, kommunikativ kompetensiya, empatiya, tolerantlik va emotsional o‘zini boshqarish nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etishning muhim psixologik shartlari hisoblanadi. Ayniqsa, suhbatdoshni faol tinglash, uning nuqtayi nazarini tushunish va o‘z fikrini tajovuzkorliksiz ifodalash o‘zaro kelishuvga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi.

To‘rtinchidan, ta’lim jarayonida rolli o‘yinlar, vaziyatli topshiriqlar, guruhiy munozaralar, hamkorlikdagi loyihalar va mediatsiya elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning nizoli vaziyatlarda amaliy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, nizolarni hal etish kompetensiyasini shakllantirish uzluksiz va tizimli pedagogik ta’sirni talab qiladi. Bunda diagnostik-tahliliy, bilim va anglash, kommunikativ-amaliy hamda refleksiv-baholash bosqichlarining izchil tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Oltinchidan, pedagogning muloqot madaniyati va nizolarni boshqarishdagi konstruktiv pozitsiyasi o‘quvchilar uchun muhim ijtimoiy namuna vazifasini bajaradi. Shuning uchun ta’lim muassasalarida o‘zaro hurmat, tenglik, hamkorlik va fikrlar xilma-xilligini qadrlashga asoslangan psixologik muhitni shakllantirish lozim.

Umuman olganda, o‘quvchilarda nizoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini rivojlantirish ularni nafaqat maktab jamoasida, balki kelajakdagi ijtimoiy va kasbiy faoliyatida ham samarali muloqot qila oladigan, mas’uliyatli, bag‘rikeng va murosaga tayyor shaxs sifatida shakllantirishning muhim pedagogik shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020. Qonunning rasmiy matni.

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli “2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2022. Farmonning rasmiy matni.

[3] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

[4] Deutsch M. The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. – New Haven: Yale University Press, 1973.

[5] Gordon T., Burch N. T.E.T. Teacher Effectiveness Training. – New York: P.H. Wyden, 1974.

[6] Johnson D.W., Johnson R.T. Constructive Conflict in the Schools // Journal of Social Issues. – 1994. – Vol. 50, No. 1. – P. 117–137.

[7] Johnson D.W., Johnson R.T. Conflict Resolution and Peer Mediation Programs in Elementary and Secondary Schools: A Review of the Research // Review of Educational Research. – 1996. – Vol. 66, No. 4. – P. 459–506.

[8] Rosenberg M.B. Nonviolent Communication: A Language of Life. – 2nd ed. – Encinitas: PuddleDancer Press, 2003.